

Anders Chydeniuksen selvitys perunan viljelystä Kuninkaalliselle talousseuralle 22.11.1802

Nöyrin muistio

Kuninkaallisen Talousseuran kehotuksesta ja sen viime toukokuun 15. päivänä lähettämän kirjelmän kannustamana tehtävänäni on esittää pyydetty selvitys perunoiden viljelystä Kokkolassa.

Tämä kasvi oli 1760-luvun alussa Pohjanmaalla ja monilla seuduilla täysin tuntematon, mutta kun suomalaiset sotilaamme saivat monta vuotta Pommerissa viettäessään oppia tuntemaan sen hyödyllisyyden, etenkin sotamies Johan Widberg oli niin järkevä, että hän otti 5–6 perunaa laukkuunsa ja istutti ne maahan onnekkain kotiinpaluunsa jälkeen ja aloitti siten tämän siunauksellisen kasvin viljelyn ensin Kaustisella, missä mainittu sotamies armeijasta eron saatuaan ryhtyi uudisraivaajaksi Lövbackaksi nimetyssä paikassa, ja siitä lähtien hän on uutterasti kasvattanut perunoita. Hän on nyt jo edesmennyt. Kaustisen miehet saivat ensimmäiset siemenperunansa häneltä, ja heistä etenkin muuan Erik Räf teki uutteraa työtä tämän viljelyn laajentamiseksi ja sai tästä ansiostaan Kuninkaalliselta isänmaalliselta seuralta 1770-luvun alussa palkinnokseen pienen hopeisen muistorahan rintaansa.

Pedersören edesmennyt rovasti Aspegren ja myös muutamat muut säätyläiset hankkivat perunoita Tukholman puutarhureilta jo 1760-luvun lopulla. Kestää kuitenkin kauan, ennen kuin vieraan kasvin viljely voi yleistyä. Varmaa on, että Kokkolan pitäjä ja kaupunki ovat nyt 20 viime vuoden aikana päässeet kaikkia muita pohjalaisia pitemmälle tämän viljelyn laajentamisessa pelkästään omaa etuaan tavoitellessaan, enkä voine kiistää sitä, että oma esimerkkini on jo hieman yli 30 vuoden ajan voinut vaikuttaa asiaan jossakin määrin, kun olen koko ajan vuosittain saanut vähintään 40 tynnyrin (164 litraa), mutta useimmiten 60 ja vieläpä toisinaan hieman yli 90 tynnyrin sadon ja tänä vuonna yli 100 tynnyriä.

Lähimmissä naapuripitäjissäkin on vähitellen ryhdytty laajentamaan perunaviljelyksiä, ja viljelijöistä ansaitsee kiitoksen Kruunupyyn pitäjässä asuva lautamies Emet, sillä hän ei ole ainoastaan täyttänyt omassa taloudessaan tämän tavaran tarvetta, vaan on keväisin myynyt siemenperunoita 30–40 tynnyriä.

En voi olla kiittämättä Kokkolan kaupungin asukkaiden intoa käyttää uutterasti harjoitetun tupakanviljelyn ohella maataan mahdollisimman runsaasti perunanviljelyyn, eivätkä he ainoastaan käytä perunoita ahkerasti omassa taloudessaan, vaan ovat jo monen vuoden ajan myyneet niitä keväisin 8, 10, jopa 12 plootun hintaan tynnyriltä ostohaluisille, joita saapuu useiden pitäjien alueelta siementä hankkimaan.

Maaseudulla ovat etenkin Alavetelin kappeliseurakunnan asukkaat 10 viime vuoden aikana olleet hyvin toimeliaita laajentaessaan perunaistutuksiaan, niin että monet ovat jo saaneet 50–60 tynnyrin satoja, jolloin he eivät ole pelkästään säästäneet paljon viljaa, vaan myös ansainneet rahaa myymällä siemenperunoita eli sanalla sanottuna vaurastuneet. Muutamat emäseurakunnankin samoin kuin Kaustisen kappelin ja Ylävetelinkin asukkaat voinevat luovuttaa myyntiin jonkin verran perunoita, mutta täälläkin on yhä taloja, joiden perunasato on syksyisin tuskin 4–5 tynnyriä eli aivan merkityksetön.

Sadon saaminen on melko epävarmaa. Kun perunan lehdet paleltuvat heinäkuussa, ei voi odottaa suurta satoa. Niinpä tähän viljelyyn on niin pitkälle kuin on mahdollista varattava maata paikoilta, joilla hallanvaaraa ei ole. Mutta jos perunat saavat kasvaa rauhassa kesä-, heinä- ja elokuun, voidaan kapanalalta (4,8 litraa) odottaa 3, 4, jopa 5 tynnyriä (1 tynnyri =32 kappaa), kun maaperä on kutakuinkin sopiva.

Perunoita istutetaan täällä varsin monin tavoin. Niitä istutetaan 2 kyynärän levyisiin penkkeihin (kyynärä=0,6 m), joiden välille on luotu 3 korttelia leveät ojat (kortteli eli vaaksa=n. 15 cm). Niitä istutetaan myös tavallisen kaksihaaraisen sähramme tekemiin vakoihin, jotka ovat noin ½ kyynärän päässä toisistaan siten, että seuraavasta vaosta nouseva multa peittää edellisen vaon.

Kaupungissa istutetaan paljon perunoita myös vanhoihin nurmiin hyvällä menestyksellä, jolloin itse istutus on varsin työlästä, mutta perunoiden noston jälkeen entisestä nurmesta on myös saatu valmis pelto. Perunaviljelmän pitämiseksi puhtaana rikkaruohoista jotkut levittävät käytäviltä multaa penkkeihin, kun vanhimmat taimet ovat kasvaneet korttelin mittaisiksi, mutta ne tarvitsevat kyllä myöhemmin kesällä vielä uuden rikkakasvien kitkennän. Vaikka tämä kasvi vaatii muuten löyhää maaperää, kokemus on kuitenkin vahvistanut, että se kasvaa suuremmaksi, jos maa poljetaan hyvin tiiviiksi istutuksen jälkeen.

Tänä vuonna sato on yleensä ollut hyvä ja runsas, niin että siitä merkittävä osa on Kokkolassa ensi keväänä myytävissä, ja kun lasketaan kaupunki ja pitäjä yhteen, voidaan täältä myydä muualle uskoakseni noin 1 000 tynnyriä, ja kummassakin kärsittäisiin suuri tappio, elleivät niiden asukkaat saisi myydä sitä määrää, joka käytettävissä on, ja samoin ympäröivissä pitäjissä Lohtajalla, Kalajoella, Viitasaarella, Saarijärvellä ja Alajärvellä se olisi suuri tappio tämän kasvin laajemmalle leviämislle.

Ensi kevään hintaa ei toki voida täsmälleen määritellä, mutta paikan päällä ei tynnyriä varmaankaan myydä halvemmalla kuin 8–10 plootun hinnalla ja jos tavarasta on puutetta 12 plootulla.

Perunoiden säilyttämisestä on aihetta sanoa, että osalla rahvaasta on asuntonsa alla syvyydeltään vaihtelevia kuoppia, jotka on suojattu paksuilla multapenkeillä joka puolelta ja joissa he säilyttävät tätä arkaa kasvia talven tarpeiksi ja myös kylvösiemeneksi. Jotkut tekevät itselleen tavanomaisia nauriskuoppia, toiset taas yrittävät säilyttää niitä kivikellareissa. Sekä Kuninkaallisen Suomen Talousseuran antaman tiedon että herra Fleischerin puutarhakirjassaan antaman ohjeen mukaan olen yrittänyt saada ne, jotka eivät pysty täysin turvallisesti säilyttämään siemenperunoitaan edellä mainituissa kuopissa, kaivamaan vain jollekin korkealle paikalle varsin syvän kuopan, täyttämään sen perunoilla ja peittelemään ne hyvin oljilla ja lopuksi puolen kyynärän paksuisella multakerroksella siten, että multakasa viettää keskeltä joka suuntaan, ja avaamaan sen sitten keväällä hyvissä ajoin, jotta ne sitten ennen istutusta saavat itää lämpimämmässä säässä.

Pietarsaareissa ovat kauppiaatkin ryhtyneet viime vuosina istuttamaan tätä kasvia uutterasti, eikä ole epäilystäkään siitä, että sieltä kyetään saamaan myyntiinkin useita satoja tynnyreitä. Ainakin kerrotaan varmana tietona, että yksin Pietarsaaren tulliesimies Carl Fredrik Tengström saattanee myydä siemenperunaa ensi keväänä noin 100 tynnyriä. Pääasiana tämän kasvin viljelyn laajentamisessa, jota Kuninkaallinen Majesteetti perin suurin kustannuksin ja innokkaasti haluaa edistää, on siis ennen muuta se, että siemenperunoiden myyntiä istuttamista varten edistetään kaikin tavoin niin kauan kuin on sellaisia viljelijöitä, joilta niitä puuttuu.

Kokkolassa 11. marraskuuta 1802

Anders Chydenius.

Suom. Heikki Eskelinen

1. Dokumentti on päivätty kaksi kertaa, lopussa päiväys on 11.11.1802.
2. Suomen Talousseura oli lähettänyt 1.4.1802 Turun tuomiokapitulille kirjelmän, jossa se pyysi tuomiokapitulin apua perunanviljelyn edistämässä. Pappeja tuli kiertokirjeen avulla kehottaa lukemaan seurakunnille kuninkaallisen majesteetin perunanviljelyä koskeva kuulutus 22.12.1801 sekä aihetta käsittelevä kirjoitus, joka sisältyi Talousseuran *Hushållsunderrättelser för menige man* -julkaisun (1801) ensimmäiseen vihkoon. Chydenius viittaa todennäköisesti tähän tuomiokapitulin kiertokirjeeseen. Talousseuran arkistosta ei löydy merkintöjä Chydeniukselle henkilökohtaisesti lähetetystä perunanviljelyä koskevasta kirjeestä. Finska Hushållningsällskapetets arkiv, Bref-Bok, B I 1 1800–1805, s. 155–156, ÅAB.
3. Kaustislaisen ruotusotilas Johan Staffansson Widbergin (tai Wirbergin) eli Juho Virperin Pommerin sodasta tuomista perunoista kerrotaan myös paikallisessa perimätiedossa.
4. Lehtikangas
5. Erik Mattsson Räf eli Erkki Matinpöika Kettu, jonka palveluksessa Johan Widberg oli. Widberg ja Räf olivat todennäköisesti Kokkolan pitäjän yläosan ensimmäiset perunanviljelijät.
6. *Kuninkaalliselta isänmaalliselta seuralta*: Vuonna 1766 perustetun *Kungliga Patriotiska sällskapetin* tavoitteena oli lähinnä maatalouden edistäminen. Seura julkaisi *Hushållningsjournalen*-lehteä ja myönsi kunniamerkkejä.
7. Gabriel Andersson Aspegren
8. Jacob Andersson Emet
9. Plootujen lyönti oli päätynyt 1777, mutta nimitys säilyi edelleen käytössä. Plootu on tässä = 2 taaleria hopearahaa (smt) = 1/3 riikintaaleria.
10. Hankoaura, varhainen auramalli, jonka puinen vannas oli kaksihaarainen ja rautavahvisteinen. Hankoauraa käytettiin etenkin kaskiviljelyssä. Suomessa se oli laajalti käytössä, mutta se levisi myös Keski-Ruotsin suomalaisalueille.
11. *herra Fleischerin puutarhakirjassaan*: tanskalaisen Esaias Fleischerin teos *Forsøg til en Dansk Haugebog. Allerunderdanigst tilskrevet Hans Kongelige Høihed Kronprints Friderich af Esaias Fleischer* (1782), joka ilmestyi ruotsiksi nimellä *Conference-råd Esaias Fleischers Trägårds-bok* (1795)
12. Carl Fredrik Tengström oli Anders Chydeniuksen sisaren Marian poika ja Jacob Tengströmin nuorempi veli.